

Migracije i urbana transformacija Zagreba: Integracija, digitalizacija i održivost kroz koncepte pametnog grada, grada budućnosti i grada dolaska

Katica Jurčević

Institut za istraživanje migracija, Zagreb, Hrvatska
e-mail: katica.jurcevic@imin.hr
ORCID: 0000-0002-8764-8306

Sonja Podgorelec

Institut za istraživanje migracija, Zagreb, Hrvatska
e-mail: sonja.podgorelec@imin.hr
ORCID: 0000-0002-9337-9966

Krešimir Bušić

Institut za istraživanje migracija, Zagreb, Hrvatska
e-mail: kresimir.busic@imin.hr

SAŽETAK Rad analizira urbano transformacijsko iskustvo grada Zagreba primjenom triju suvremenih koncepata razvoja gradova: pametni grad (engl. *smart city*), grad budućnosti (engl. *future city*) i grad dolaska (engl. *arrival city*). Cilj je rada ponuditi pregled suvremene literature koja se bavi navedenim konceptima, s posebnim osvrtom na njihovu povezanost s migracijskim procesima u Hrvatskoj i gradu Zagrebu, lokalnim integracijskim kapacitetima i transformacijom urbanih zajednica. Komparativnom analizom strateških i planskih dokumenata grada: *Strategije razvoja Grada Zagreba 2021.–2027.*, *Zagrebačkog akcijskog plana za pametni grad*, *Akcijskog plana za održivost i energetska učinkovitost Grada Zagreba* kao i relevantnih europskih izvještaja: *Horizon 2020*, *Open Data Maturity Report* nastoji se procijeniti stupanj utjecaja digitalnih i održivih politika na proces urbane transformacije Zagreba. Provedenom analizom tih strateških i operativnih dokumenata utvrđeno je da Zagreb pokazuje ambiciozne, ali još uvijek fragmentirane korake prema digitalnoj i održivoj urbanoj tranziciji. Istodobno se potvrđuje njegova povijesna i aktualna uloga kao ključnoga hrvatskoga grada dolaska s obzirom na rastuću ulogu u prihvatu i integraciji imigranata. Rad pokazuje da su digitalne tehnologije, lokalne

integracijske politike i migrantsko poduzetništvo pokretači suvremenog urbanog razvoja grada, ali postoje i ograničenja u provedbi, u institucionalnim kapacitetima i uključivanju marginaliziranih skupina u participativne procese.

Ključne riječi: Zagreb, pametni grad, grad budućnosti, grad dolaska, (i)migracija, digitalna transformacija, održivi razvoj, urbana inkluzija.

1. Uvod

Povijest gradova seže daleko u prošlost, od vremena intenzivnijeg naseljavanja i podjele rada, koji su gradove oblikovali kao središta moći i trgovine.¹ Industrijska revolucija u 19. stoljeću, koja je uzrokovala eksplozivan rast gradskog stanovništva, ujedno je dovela do restrukturiranja rada i svakodnevnog života te transformacije ukupne društvene strukture. Zbog toga svaki pokušaj razumijevanja modernog društva mora započeti analizom procesa urbanizacije. Mnogi znanstvenici različitih disciplina tijekom posljednjih stotinjak godina nastojali su konceptualizirati grad i odgovoriti na niz ključnih pitanja, a neki od njih dali su značajan doprinos razvoju urbanih studija. Jedan od njih je Georg Simmel (1995.) koji je esejom *Die Großstädte und das Geistesleben* snažno pridonio rastu znanstvenog interesa za istraživanje grada. Prema Simmelu (1995.), veliki grad predstavlja novi društveni oblik u kojem se elementi prošlosti transformiraju, ističe napetost između društva i pojedinca te borbu za očuvanje individualnosti unutar urbanih uvjeta. Grad vidi kao prostor slobode, specijalizacije i proizvodnih snaga, ali i kao arenu društvene interakcije i međusobnog utjecaja. U tom smislu grad nije samo fizički prostor već i mjesto u kojem se oblikuje suvremeni subjekt. Louis Wirth (1938.), u radu *Urbanism as a Way of Life* opisao je urbanizam kao specifičan način života koji proizlazi iz tri glavne karakteristike grada – njegove veličine, gustoće naseljenosti i društvene raznolikosti – koje određuju stupanj urbanosti svakog naselja. S druge strane, Henri Lefebvre je u djelu *The Right to the City* (1968.) pozivao na demokratizaciju urbanog prostora i naglašavao pravo stanovnika na njegovo oblikovanje. Za razliku od njega, Max Weber (2000.) usredotočuje se na povijesne i ekonomske uvjete nastanka grada, pri čemu tržište vidi kao središnji mehanizam urbanog razvoja. Smatrao je da se urbani prostor može razumjeti jedino kroz povijesnu analizu razvoja grada, pri čemu je tržište temelj za njegov nastanak. U svojem nedovršenom eseju *Grad* Weber (2000.) iznosi temeljne značajke europskoga grada koristeći univerzalne kulturno-povijesne usporedbe. Posebnu pažnju posvećuje kontrastu između europskih i istočnjačkih (azijskih) gradova s obzirom na način razvoja i stupanj formalne samouprave. No, ne ostaje samo na razini formalne neovisnosti, već se usredotočuje i na društvenu supstancu urbanog života. Analize navedenih autora predstavljaju ključne

¹ Članak je rezultat dvaju znanstvenoistraživačkih projekata: „Gradovi dolaska“ Instituta za istraživanje migracija i „Hrvatska kao imigracijska zemlja: povijesne i suvremene perspektive“ (HRIMIZ) Instituta za istraživanje migracija (1-2024/2027, Europska unija – NextGenerationEU).

teorijske doprinose u oblikovanju temeljnih koncepata urbane sociologije i služe kao polazište za daljnje promišljanje grada kao kompleksnog društvenog fenomena.

Tijekom posljednjih šezdesetak godina Europa je prošla intenzivan proces urbanizacije, čime se kontinent sve više pretvorio u prostor gradova i urbanih regija. Godine 1961. u gradovima je živjelo 37 % europskog stanovništva, a do 1981. taj je udio porastao na 40 % (Svjetska banka, 2025). Urbanizaciju su dodatno ubrzali migracijski valovi krajem 1980-ih i 1990-ih potaknuti političkim promjenama, ekonomskom krizom i globalnim nejednakostima. Do 2023. godine 57,25 % svjetske populacije živjelo je u urbanim područjima dok je u Europskoj uniji 74,5 % stanovništva živjelo u gradovima (MacroTrends, 2025.). Iako su razlike među državama značajne od gotovo potpune urbanizacije u Belgiji i Monaku do nižih udjela u Slovačkoj i Rumunjskoj, podaci jasno ukazuju na kontinuirani porast urbanog stanovništva i promjenu strukture prostora u kojem se odvija suvremeni život.

Europski gradovi današnjice mogu se opisati kao „globalni lideri“ – ne nužno zbog broja stanovnika ili koncentracije korporativne moći, već zbog njihove predvodničke uloge u ključnim područjima poput kulturne produkcije, javnog zdravstva, obrazovanja i održivosti. Ta uloga ističe važnost kvalitete života i otpornosti gradova u suočavanju s globalnim izazovima kao što su migracije, klimatske promjene i gospodarske nestabilnosti (Moonen, Nunley i Clark, 2018.). U kontekstu navedenih izazova, ovaj rad usmjerava pažnju na analizu urbanog razvoja Zagreba kroz prizmu koncepta pametnoga grada (engl. *smart city*), grada budućnosti (engl. *future city*) i grada dolaska (engl. *arrival city*). Takav pristup omogućuje razumijevanje kako se Zagreb transformira s obzirom na karakteristike tih pojmova te u kojoj se mjeri približava statusu europskih gradova koji oblikuju budućnost. Promatranjem Zagreba kroz teorijske okvire pametnoga grada, grada budućnosti i grada dolaska moguće je dublje razumjeti različite aspekte njegove transformacije: od digitalne i infrastrukturne modernizacije preko društvene inkluzije i integracije migranata do strateškog planiranja u skladu s načelima održivog razvoja.

U kontekstu Europske unije uključivanje migranata i izbjeglica u urbane sredine sve se više prepoznaje kao prioritet u planiranju održivog, uključivog i otpornog urbanog razvoja. Europska komisija kroz inicijative poput *Urban Agenda for the EU – Partnership on Inclusion of Migrants and Refugees* potvrđuje ključnu ulogu gradova u osiguravanju pristupa stanovanju, obrazovanju, zapošljavanju i socijalnim uslugama za nove doseljenike (European Commission [EUC], 2025.). U najnovijem Akcijskom planu za razdoblje 2025.–2027. ističu se četiri ključna pravca djelovanja: borba protiv institucionalnog rasizma, govora mržnje i dezinformacija; osnaživanje izbjeglica i tražitelja azila za uključivanje na tržište rada; jačanje obrazovnih usluga za migrantske zajednice te osiguranje dugoročno održivog financiranja integracijskih politika (EUC, 2025.). Takav pristup potvrđuje da se integracija migranata u kontekstu EU-a sve više tretira

ne samo kao socijalno pitanje već i kao strateški element suvremenog urbanog razvoja, posebno u gradovima koji se žele profilirati kao pametni, održivi i uključivi.

2. Metodologija

Cilj je rada procijeniti primjenu triju suvremenih koncepata urbane transformacije: pametni grad, grad budućnosti i grad dolaska na urbani razvoj Zagreba komparativnim pregledom i interpretacijom najvažnijih strateških i planskih dokumenata Grada. U tu svrhu bit će provedena teorijska analiza relevantne znanstvene literature koja se bavi navedenim konceptima s posebnim osvrtom na njihovu vezu s migracijskim procesima, lokalnim integracijskim kapacitetima i transformacijom urbanih zajednica (Pickvance 2001.). U prvom dijelu rada bit će provedena analiza znanstvene literature koja se bavi spomenutim konceptima s naglaskom na njihovu primjenjivost u europskom kontekstu i posebno u vezi s migracijskim procesima. Time se uspostavlja teorijski okvir za razumijevanje načina na koji suvremeni gradovi, uključujući Zagreb, odgovaraju na izazove održivosti, tehnološke modernizacije i društvene inkluzije. Osim analize znanstvene literature, bit će analizirani i uspoređeni različiti dokumenti i strategije kao sekundarni izvori: *Strategija razvoja Grada Zagreba 2021.–2027.* (Grad Zagreb [GZ], 2021.), *Akcijski plan za održivost i energetske učinkovitost Grada Zagreba* (GZ, 2024.), *Zagrebački akcijski plan za pametni grad* (GZ, 2022.), *Program za Zagreb: Ravnopravnost i suzbijanje diskriminacije* (GZ, 2025.) te Akcijski plan unutar inicijative *Open Government Partnership* (GZ, 2024.b). Uz dokumente vezane uz planiranje, organizaciju i razvoj Grada Zagreba bit će analizirani i dijelovi europskih programa te izvještaji poput *Horizon 2020 – Smart Cities Projects* (EU Commission [EUC], 2021.b) i *Open Data Maturity Report 2022* (EUC, 2022.a). Cilj je navedenog metodološkog okvira omogućiti sagledavanje izazova i potencijala Zagreba u kontekstu suvremenih trendova urbanog razvoja. Potencijalno je ograničenje dosega analize sekundarnih izvora to što se odabrani dokumenti odnose na relativno kratka razdoblja (2020.–2027., a samo poneki i do 2030.), pa postoji rizik da će pojedini zacrtani smjerovi, programi i javne politike biti mijenjani u okviru novih političkih odluka ili nepredviđenih društveno-ekonomskih promjena.

3. Teorijski pristup i razgraničenje pojmova

Još od drevnih civilizacija čovječanstvo je bilo zaokupljeno idejom *gradova budućnosti*, vođeno težnjom za napretkom i stvaranjem boljeg društva. Vizionari su tijekom povijesti zamišljali idealna urbana okruženja, a jedan od istaknutih predstavnika novijeg doba bio je francuski arhitekt i urbanist Eugène Hénard, koji je 1910. godine u predavanju *Cities of the Future* predstavio model razvoja modernih gradova. U njegovoj viziji grad nije samo *skup* zgrada i ulica već kompleksan, vertikalno strukturiran sustav funkcionalne infrastrukture s automatiziranim sustavima distribucije pošte,

komprimiranog zraka, steriliziranja vode (Hénard, 2012.: 58–61, 73–74). Radi se o nagovještaju digitalne i *pametne* infrastrukture desetljećima prije pojave moderne tehnologije i predstavlja rani doprinos diskursu o budućnosti urbanog života. Danas, više od stoljeća kasnije, pojam gradova budućnosti zauzima sve značajnije mjesto u znanstvenim istraživanjima usmjerenima na rješavanje kompleksnih izazova urbanizacije, klimatskih promjena, demografskih procesa, migracija i tehnološke transformacije. Unatoč njegovoj sveprisutnosti u stručnom i političkom diskursu koncept grada budućnosti i dalje ostaje višeznačan i teorijski neujednačen. Nema jedinstvene definicije i tumačenje ovisi o znanstvenom području, metodološkom pristupu i socio-kulturnom kontekstu. Odsutnost univerzalno prihvaćene definicije gradova budućnosti otežava interdisciplinarnu suradnju i provedbu politika, otežava usklađeno djelovanje različitih sektora i razina vlasti, kao i razvoj sveobuhvatnih urbanih strategija (Bibri i Krogstie, 2017.). Potrebu za univerzalno prihvaćenom definicijom dodatno potvrđuje bibliometrijsko istraživanje (Schraven, Joss i de Jong, 2021.: 1-2) koje ukazuje na upotrebu čak 35 različitih termina pri opisu gradova budućnosti u literaturi o održivom urbanizmu, što značajno otežava koordinaciju među dionicima i razvoj ujednačenih urbanih politika. Raznolikost interpretacija i kompleksnost samog pojma upućuje na potrebu za integriranim interdisciplinarnim pristupom (Kahachi, Abreu i Ehsan, 2024.) koji bi objedinio tehnološke, društvene, ekološke i upravljačke aspekte za oblikovanje sveobuhvatnog okvira planiranja i razvoja gradova budućnosti. Stoga gradove budućnosti u globalnom kontekstu treba shvatiti kao složene sustave sastavljene od međusobno povezanih podsustava, često opisivanih kao *sustavi sustava sustava* (Bettencourt (2013.)), potaknutih informacijskom revolucijom i usmjerenih na unaprjeđenje ljudske dobrobiti kroz održivi razvoj (Johnson, 2012.: 153). Koncept gradova budućnosti obuhvaća dugoročnu održivost, otpornost na klimatske promjene, inkluzivni razvoj i gospodarstvo koji su ključni elementi za odgovor na suvremene urbane izazove (Burton, Jenks i Williams, 2013.; UNHabitat, 2016.). Inicijative EU-a kao što je misija *The 100 climateneutral and smart cities by 2030* (EUC, 2020.) uspostavljaju operativne standarde za takve koncepte. Pritom su urbani izazovi dodatno naglašeni činjenicom da je više od polovice globalnog stanovništva već u gradovima, što potvrđuje prijelaz urbane populacije prema modernoj ekonomiji i društvu. Dokument ističe važnost uspostave klimatskih ugovora na razini gradova, nužnost uključivanja građana, prednosti razvoja inovativnih financijskih mehanizama i sustavnog pristupa održivoj urbanoj transformaciji. Naglasak je na partnerstvu između gradova, institucija i građana u svrhu postizanja klimatske neutralnosti do 2030. godine kroz integrirane i tehnološki potpomognute strategije. U okviru razmatranja diskursa o budućnosti urbanih prostora važno je razlučiti pojmove *grad budućnosti* i *pametni grad*, koji se često koriste kao sinonimi iako postoji razlika u konceptima.

Koncept pametnoga grada podrazumijeva integraciju informacijsko-komunikacijskih tehnologija radi unaprjeđenja javnih usluga, održivosti i kvalitete života. Obuhvaća inovacije u upravljanju (Nam i Pardo, 2011.), ulaganja u ljudski kapital i ICT

infrastrukturu te razvoj novih oblika suradnje putem tehnologije (Meijer i Rodríguez-Bolívar, 2016.). Ključne europske inicijative poput *European Smart Cities Marketplace* (2023.a) i *EU Urban Agenda* (2021.a.) naglašavaju važnost digitalne transformacije, energetske učinkovitosti i uključivanja građana u donošenje odluka za postizanje održivih i otpornih urbanih zajednica. Europska komisija (2023.b) definira pametni grad kao „mjesto gdje se tradicionalne mreže i usluge čine učinkovitijima korištenjem digitalnih rješenja u korist svojih stanovnika i poduzeća”. U tom kontekstu digitalne tehnologije predstavljaju ključan alat za unaprjeđenje upravljanja infrastrukturom, optimizaciju resursa te povećanje transparentnosti i participacije građana.

Iako koncept pametnih gradova donosi koristi poput učinkovitijeg pružanja usluga, digitalne transformacije i boljeg upravljanja urbanim resursima, što može poboljšati život migranata i drugih ranjivih skupina (Sayin i Ekhtiari, 2025.: 55-57), brojni autori (Townsend, 2013.; Kitchin, 2016.; Monachesi i Witteborn, 2020.; Wang i sur., 2021.) upozoravaju na izazove kao što su narušavanje privatnosti, društvena isključenost migranata i prekomjerni tehnološki nadzor. Angelidou (2017.: 80) ističe da pametni gradovi često ne uzimaju u obzir povijest, kulturu i specifične društvene uvjete pojedinaca, što može rezultirati isključivanjem određenih društvenih skupina i produbljanjem društvene polarizacije i gentifikaciju. Kitchin i Dodge (2017.: 50, 54) upozoravaju da pametni gradovi potencijalno stvaraju *nestabilne, krhke i hakabilne* urbane sustave, što predstavlja ozbiljan sigurnosni rizik. Ističu da prekomjerna digitalizacija može dovesti do *panoptičkog* nadzora u kojem su građani stalno pod budnim okom tehnologije, što izaziva zabrinutost glede privatnosti i sloboda. Prema Foley i sur. (2022.) resursi u pametnim gradovima često nisu ravnomjerno raspoređeni, što produbljuje društvene i ekonomske nejednakosti, pa stoga zagovaraju razvoj politika koje promiču pravednu urbanu inovaciju jer i dalje postoji značajan rizik da će migranti i druge marginalizirane skupine ostati isključeni zbog digitalnih, jezičnih i socioekonomskih barijera. Monachesi i Witteborn (2020.: 2) naglašavaju kako kreativni i visokoobrazovani migranti doprinose oblikovanju pametno-održivih gradova kroz inovativnu upotrebu tehnologije i digitalnu participaciju, no često ostaju neprepoznati u formalnim gradskim strategijama, što povećava rizik od njihove društvene isključenosti. Istraživači Wang i sur. (2021.: 3-4) te Foley (2022.) dodatno upozoravaju da se prilikom dizajniranja pametnih gradskih rješenja urbane zajednice mogu dodatno segregirati duž socioekonomskih linija. Rijetko se uvažavaju potrebe starijih, osoba s invaliditetom i migranata, čime se ograničava njihova mogućnost sudjelovanja u lokalnim zajednicama te pristup digitalnim uslugama. Taj nedostatak otežava definiranje inkluzivnih politika i profesionalnih intervencija koje bi odgovarale specifičnim potrebama migranata. Kolotouchkina, Martin-Quevedo i Hernández-Morales (2024.: 7-9) smatraju da pametni gradovi moraju razvijati digitalne alate koji uključuju i ranjive skupine poput migranata kako bi se smanjile digitalne nejednakosti i potaknula socijalna kohezija, a samim time bi se otklonile praznine u znanju i ulozili socijalnog rada u promoviranje inkluzije migranata u gradovima.

Ta su opažanja usklađena s ciljevima više dokumenata Europske komisije. Konkretno, inicijative *European Smart Cities Marketplace* (EUC, 2023.a) i *Urban Agenda for the EU: Partnership on the Inclusion of Migrants and Refugees* (EUC, 2025.) ističu potrebu za razvojem inkluzivnih digitalnih rješenja koja omogućuju pristup uslugama i participaciju svim građanima, neovisno o njihovom porijeklu. U suprotnom, upozorava se, digitalna transformacija može ojačati postojeće društvene podjele umjesto da ih smanji.

Snažnu kritiku pametnih gradova vođenih algoritmima, odnosno idejom grada kao stroja za obradu podataka (engl. *city-as-computer*), daje Shannon Mattern (2021.). Pritom se poziva na uključivije i osjetljivije urbanističke pristupe koji uvažavaju lokalne uvjete i raznolikost potreba stanovnika tvrdeći da naglašeno tehnokratski pogled pojednostavljuje kompleksnost urbanog života i zanemaruje lokalna, kontekstualna i društvena znanja. Mattern (2021.) se zalaže za humanistički pogled na grad korištenjem znanja koja nastaju kroz rad institucija poput knjižnica, arhiva i muzeja, kao i svakodnevnim praksama i zajedničkim djelovanjem građana, ističući važnost društvene inteligencije koja ga čini živim, pravednim i održivim. Dakle, nasuprot tehnokratskoj logici pametnih gradova, njezin je pogled bliži konceptu grada dolaska koji usmjerava pažnju na svakodnevne prakse migranata i njihovu sposobnost oblikovanja urbanih prostora odozdo.

Razvidno je kako gradovi budućnosti moraju integrirati tehnološke, društvene i ekološke dimenzije ne bi li odgovorili na izazove 21. stoljeća. No, upravo načini na koje gradovi uključuju ili isključuju migrante iz tih procesa predstavljaju ključni indikator njihove uspješnosti. U tom kontekstu koncept *gradova dolaska* (Saunders, 2010.) nudi specifičan okvir za razumijevanje kako su prostori dolaska za migrante često zanemareni u strategijama pametnih gradova, a mogu postati temelj za uključiv i pravedniji urbani razvoj. Saunders (2010.) naglašava da takvi prostori nisu tek tranzitna naselja ili privremeni smještaj, nego potencijalne *odskočne daske* za uključivanje migranata u urbani život i ulazak u srednju klasu. Slično, Meeus i suradnici (2019.: 2) opisuju gradove dolaska kao *platforme dolaska*, gdje migranti pronalaze prvi smještaj, ali i *platforme uzleta*, iz kojih mogu započeti vlastiti put društvene mobilnosti. Zanemarivanje potreba četvrti doseljenja i njihovih stanovnika dovodi do marginalizacije, siromaštva i društvenih napetosti. Sassen (2001.) ističe kako su migranti ključni sudionici u funkcioniranju suvremenih urbanih ekonomija, no istodobno, zbog institucionalnih prepreka i diskriminacije, često ostaju zarobljeni u neformalnim i segregiranim zonama. U tom smislu gradovi dolaska mogu se razumjeti kao čvorišta globalnih migracijskih i ekonomskih tokova gdje dolazi do transformacije prostora obilježenih funkcionalnom fleksibilnošću, neformalnošću i snažnom socijalnom dinamikom. Saunders (2010.: 56) upozorava da su pametni gradovi često „izgrađeni za imućne i digitalno umrežene”, dok su gradovi dolaska „stvarni motori uspona”. Ti prostori omogućuju razvoj mreža solidarnosti, pristup jeftinom stanovanju, etničko poduzetništvo i paralelne ekonomske strukture koje zajedno omogućuju postupnu integraciju migranata.

Status gradova dolaska daleko je od stabilnog i zahtijeva kontinuirano promišljanje i planiranje uz uvažavanje geopolitičkog i ekonomskoga konteksta. Proces uključuje transformaciju urbane prostorne strukture, promjene socijalnog sastava stanovništva, prilagodbu prostora aktivnosti i životnog prostora, kao i procese socijalne integracije u urbane zajednice (Feng i Hou, 2023.). Stoga se sve više naglašava važnost lokalnoga konteksta u omogućivanju društvene mobilnosti migranata i ističe ambivalentna priroda prostora dolaska (Hanhörster i Polat, 2019.; Hanhörster i Wessendorf, 2020.). Takva susjedstva često pružaju pristup raznolikim oblicima infrastrukture – od institucionalne i socijalne potpore do etničkih mreža i digitalnih tehnologija koje uvelike olakšavaju procese prilagodbe i integracije (Meeus, Arnaut i Van Heur, 2019.). Te prostore karakterizira snažna koncentracija maloprodajnih objekata, savjetodavnih usluga i društvene infrastrukture koja aktivno podržava integracijske procese (Wessendorf i Phillimore, 2019.).

Saunders (2011.) smatra da struktura susjedstva – primjerice dopuštanje otvaranja malih prizemnih trgovina i poduzeća – omogućuje migrantima lakše samozapošljavanje čineći ih pritom „vidljivijima” u urbanom prostoru. Takva poduzeća istodobno doprinose urbanom razvoju, ali i služe kao mjesta međukulturnog susreta između migranata i domicilnog stanovništva (Glick Schiller i Çağlar, 2013.). Europska komisija prepoznaje imigrantsko poduzetništvo kao snažan pokretač ekonomskog rasta i zapošljavanja unutar EU-a. Akcijski plan *Entrepreneurship 2020* prepoznaje migrante kao jednu od ključnih društvenih skupina za razvoj poduzetničkih kapaciteta i jačanje inkluzivnog tržišta rada (EUC, 2020.b). Plan predviđa ciljne mjere koje uključuju poboljšani pristup mikrofinanciranju, programe mentorstva te prilagodbe zakonodavnog okvira s ciljem uklanjanja administrativnih i jezičnih barijera koje imigranti često susreću pri pokušaju ulaska na tržište kao poduzetnici.

Osim etničkog poduzetništva i društvenih mreža, sve veću ulogu u fazi uzleta (engl. *take-off*) imigranata u novoj društvenoj sredini u gradovima dolaska imaju i imigrantske umjetnosti i kulturne produkcije. Imigrantska umjetnost omogućuje doseljenicima izražavanje identiteta, pričanje vlastitih priča i osporavanje stereotipa o njihovim zajednicama, čime stvaraju nove narative koji nadilaze stigmatizaciju prostora dolaska. Takve narativne prakse, koje prema Bertauxu i Thompsonu (2006.) predstavljaju ključni mehanizam društvene mobilnosti, omogućuju simboličko pozicioniranje migranata u urbanom prostoru i djeluju kao resursi za osnaživanje i priznanje.

Prema Hallu (2006.), kulturna produkcija marginaliziranih skupina u urbanim četvrtima djeluje kao prostor simboličke integracije, gdje umjetnički izrazi nisu samo oblik otpora nego i resurs ekonomske vitalizacije. Glick Schiller i Çağlar (2016.) ističu da kulturne i umjetničke inicijative migranata ne djeluju izolirano, već su ugrađene u lokalne i globalne tokove kapitala i politike, čime grad dolaska postaje mjesto hibridnih kulturnih ekonomija. Kulturni identitet nije statična činjenica, nego proces koji „pri-

pada budućnosti jednako koliko i prošlosti“, uvijek je u stanju transformacije i pregoaranja (Hall, 2006.: 436). Upravo zato umjetnost i kulturne prakse imigranata u gradovima dolaska djeluju kao mjesta simboličkog pozicioniranja i „mjesta borbe“ za priznanje i legitimitet u urbanom prostoru (Hall, 2006.: 438). Stoga se grad dolaska ne može svesti samo na zonu stanovanja ili trgovine, nego i na laboratorij kulturnih inovacija u kojem umjetnost postaje ključna za poticanje društvene kohezije i stvaranje održivih oblika lokalnog razvoja. Za razliku od konceptualno zatvorenijeg, tehno-kratski orijentiranog i fokusiranog na digitalnu infrastrukturu modela pametnoga grada, grad dolaska stavlja u središte imigrante te omogućuje prostor za socijalnu inovaciju, neformalnu ekonomiju, imigrantsku umjetnost i političko uključivanje, čime predstavlja realističniji i pravedniji okvir za upravljanje migracijom u urbanim sredinama.

4. Urbana transformacija Zagreba s naglaskom na imigraciju

Analiza strateških dokumenata i konkretnih projekata koji integriraju tehnološke, društvene i ekološke dimenzije urbane transformacije Zagreba pokazuje jasne elemente koncepta grada budućnosti. *Strategija razvoja Grada Zagreba za razdoblje 2021.–2027.* (GZ, 2021.). naglašava digitalizaciju, održivi razvoj te primjenu pametnih tehnologija u upravljanju gradom kao ključne ciljeve za njegovu budućnost Taj strateški okvir predviđa implementaciju inovativnih rješenja u prometu, energetici i upravljanju otpadom, što je u skladu s principima pametnih i održivih gradova (GZ, 2022.).

Zagrebački akcijski plan za pametni grad konkretizira mjere poput uvođenja pametne rasvjete, senzora za optimizaciju upravljanja komunalnim uslugama te digitalnih platformi za povećanje participacije građana u odlučivanju (GZ, 2022.). Navedeni koraci potvrđuju Zagreb kao grad koji aktivno primjenjuje internet stvari² (IoT) i druge digitalne tehnologije za podizanje kvalitete života i učinkovitosti gradske uprave. Sustavi za energetska učinkovitost i održivi promet definirani u *Akcijskom planu za održivost i energetska učinkovitost* (GZ, 2020.), dodatno ukazuju na ekološku dimenziju koncepta Zagreba kao grada budućnosti. Plan uključuje razvoj zelene infrastrukture, poticanje korištenja obnovljivih izvora energije te širenje mreže biciklističkih staza i električnog javnog prijevoza. Također, niz projekata financiranih od EU-a poput onih iz programa Horizon 2020 podržava digitalnu transformaciju i inovacije u urbanim uslugama, čime Zagreb nastoji postati primjer integriranog i održivog urbanog razvoja (EUC, 2021.). U studenom 2024. Grad Zagreb se pridružio *Open & Agile Smart Cities* (OASC) mreži i razvio svoj *Akcijski plan za 2024.–2025.* unutar inicijative *Open Government Partnership* (GZ, 2024.b). Plan uključuje konkretne mjere za: digitalnu

² Pojam internet stvari prijevod je inačice engleskog *Internet of Things* (IoT) koji obuhvaća mrežu fizičkih objekata ugrađene u senzore, softver i druge tehnologije, čime se omogućuje povezivanje i razmjena podataka putem interneta. Njihovo umrežavanje omogućuje prikupljanje podataka, daljinsko upravljanje i/ili viši stupanj automatizacije. Pojam se koristi u domaćim strategijama pametnih gradova, stručnim publikacijama, IT sektoru i znanstvenim radovima.

participaciju građana uključujući eusluge za participativni proračun i online katalog javnih servisa, transparentnost kroz objavu javnih podataka (primjerice, proračuna, ugovora i sl.) i uspostavu grada riznice sa sustavom ERP³, tehnološku interoperabilnost podržanu novim standardima API-ja i razmjenom otvorenih podataka u skladu s principima OASC-a.

U usporedbi s vodećim europskim inicijativama pametnih gradova, Zagreb pokazuje značajan napredak u strateškom planiranju digitalne transformacije i urbanog upravljanja, ali provedba ostaje u ranoj fazi. Udio otvorenih podataka, participacija građana i klimatska tranzicija zaostaju za praksama razvijenijih europskih gradova, dok istovremeno postoje lokalni potencijali u ICT sektoru i kreativnoj ekonomiji koji mogu poslužiti kao poluga za ubrzanje digitalne transformacije. U Hrvatskoj, ali prije svega govorimo u Zagrebu, koncept pametnoga grada tek je u početnoj fazi implementacije i nije sustavno integriran u sve razine urbanog upravljanja, za razliku od razvijenijih europskih primjera. Tako u usporedbi s vodećim europskim pametnim gradovima poput Barcelone ili Kopenhagena Zagreb tek razvija fragmentirane inicijative digitalizacije i energetske tranzicije, a razina participacije građana i transparentnost podataka ostaje ispod prosjeka europskih standarda (Milanović Glavan i Filić, 2021.).

Prema izvještaju *European Data Portal* (EUC, 2022.a), Hrvatska je svrstana u skupinu zemalja koje brzo napreduju (*fast trackers*) u pogledu razvoja otvorenih podataka, no ukupna postignuta razina i dalje je ispod prosjeka u usporedbi s najrazvijenijim članicama EU-a, što implicira i ograničenu dostupnost i upotrebu otvorenih podataka u Zagrebu kao najvećem urbanom centru zemlje.

Zagreb, glavno središte političke, gospodarske i kulturne moći tijekom 20. stoljeća i u postsocijalističkom razdoblju kontinuirano je, promatramo li ga samo posljednjih 70 i više godina, funkcionirao kao grad dolaska, privlačeći razne vrste doseljenika u potrazi za boljim socioekonomskim prilikama i urbanim resursima. Preciznije, analizirajući ga prema Saundersovoj (2010.) definiciji, Zagreb se može konceptualizirati kao grad dolaska jer je do 1990-ih predstavljao ključno odredište dolaska, ali i odskočnu dasku za većinu unutarnjih migranata iz ruralnih područja Hrvatske kao i brojnih doseljenika iz područja tadašnjih republika bivše države – današnjih susjednih država (Klempić Bogadi i sur., 2024.). Primjerice, Popis stanovništva 1991. (DZS, 1996.) zabilježio je najveću gustoća naseljavanja stanovnika rođenih izvan Republike Hrvatske u urbanim zonama u Republici Hrvatskoj na području Grada Zagreba, i to s udjelom od 24,6 % u ukupnoj populaciji grada. Uzmemo li u obzir upravo prostorni smještaj tradicionalno najbrojnijih doseljenika (iz BiH) u Zagrebu, njihova najveća koncentracija je u četvrtima Sesvete (17,4 %), Novi Zagreb-Zapad (16,6 %) i Peščenica-Žitnjak (16,6 %) (DZS, 2024.). Promatrajući situaciju sa suvremenom imigracijom, istraživa-

³ ERP (*Enterprise Resource Planning*) označava integrirani informacijski sustav koji omogućuje upravljanje ključnim gradskim ili organizacijskim procesima na jednom mjestu.

či (Gregurović i sur., 2024.: 193) snažniji rast dolaska strane radne snage zamjećuju od 2018. godine. Uz imigrante iz zemalja okruženja raste broj radnika iz Azije – Nepala, Indije, Filipina, Bangladeša i drugih zemalja. Zagreb i dalje (uz obalna naselja) ostaje prva točka ulaska i prve integracije u društvo doseljenja kako za strane radne imigrante tako i za tražitelje azila. Premda podaci o broju imigranata po zagrebačkim četvrtima nisu dostupni, prema Popisu stanovništva 2021. (Infosekolah.net, 2025.) broj stanovnika tradicionalnih doseljeničkih četvrti Trešnjevka-jug sa 65,324 stanovnika, Peščenica-Žitnjak s 53,023, Novi Zagreb-zapad sa 63,917 i Sesvete sa 70,800 pokazuju kapacitet preuzimanja funkcije „prostora dolaska”. Bez obzira na potencijalnu privremenost⁴ novih imigranata, te četvrti nude pristupačno stanovanje, mreže etničke i lokalne solidarnosti te mogućnosti samozapošljavanja u malim obrtima i neformalnoj ekonomiji. Dakle, odskočnu dasku prema društvenoj mobilnosti, ali i prostor potencijalnog rizika od marginalizacije u slučaju nedostatka ciljanih politika potpore.

Strategija razvoja Grada Zagreba 2021.–2027. (GZ, 2021.) i pripadajući akcijski planovi prepoznaju potrebu za inkluzivnim pristupima prema novim stanovnicima i ranjivim skupinama. U dokumentu *Program za Zagreb: Ravnopravnost i suzbijanje diskriminacije* (GZ, 2025.) jasno se definira obveza uključivanja i podrške imigrantima i drugim ranjivim skupinama. U dokumentu se navode konkretne aktivnosti provedene u mandatu 2022.–2024.:

1. Organizacija prihvata, smještaja, zdravstvene i obrazovne podrške za izbjeglice iz Ukrajine (2022.).
2. Usvajanje *Akcijskog plana Povelje integrirajućih gradova* te akcijskog plana za strane radnike i radnice (2023.).
3. Ustanovljenje Centra dobrodošlice u suradnji s UNHCR-om i Pravnom klinikom (2024.).
4. Tečajevi hrvatskog jezika i novčane potpore za osobe pod međunarodnom zaštitom.

U zaključnom dijelu Program za Zagreb upozorava da će Grad nastaviti razvijati „novi, srednjoročni program integracije, interkulturalnosti i suzbijanja rasizma (...), uspostaviti interkulturni centar (...) te kroz vijeća mjesnih odbora organizirati kvartovske aktivnosti (...)“ (GZ., 2025.).

Spomenuti dokumenti naglašavaju važnost integracije i interkulturnog dijaloga kroz mjere poput osnivanja Centra dobrodošlice i potrebe za provedbom učenja hrvatskog jezika, financijske pomoći osobama pod međunarodnom zaštitom te razvijanja akcijskih planova za suzbijanje diskriminacije i podršku stranim radnicima (GZ, 2025.). Tim pristupom Zagreb ne samo da reagira na imigracijske izazove, već sustavno jača

⁴ S obzirom na dužinu radnih i boravišnih dozvola i uvjete stanovanja novih imigranata iz Afrike i s Bliskog istoka (uglavnom grupno stanovanje).

kapacitete inkluzije i stvara uvjete za društvenu koheziju u urbanom kontekstu. Zagreb je prepoznat, ali se i sve više profilira kao glavno urbano središte integracije imigranata i tražitelja međunarodne zaštite u Hrvatskoj s obzirom na koncentraciju institucija, međunarodnih organizacija i razvijeniju infrastrukturu za prihvata i podršku u području smještaja, obrazovanja i zapošljavanja u odnosu na ostatak zemlje (Pandek i Župarić-Iljić, 2018.; Ajduković i sur., 2019.; Gregurović i sur., 2024.). Istraživanja pokazuju da je unatoč tim prednostima održiva integracija otežana zbog nedovoljne koordinacije među akterima te nesustavnog i projektno ovisnog financiranja. Dodatno, evaluacije stavova lokalnog stanovništva ukazuju na ambivalentan odnos prema imigrantima koji oscilira između ograničene podrške i latentnog nepovjerenja, što dodatno potvrđuje složenost procesa društvenog uključivanja (Ajduković i sur., 2019.). U tom kontekstu Zagreb iskazuje obilježja urbanog prostora prvog dolaska i početne integracije, ali njegov puni potencijal ostaje uvjetovan političkom voljom i učinkovitšću javnih politika (Pandek i Župarić-Iljić, 2018.).

Prema OECD-ovu izvještaju *International Migration Outlook 2024* (OECD, 2024.), imigranti su u 2022. činili približno 17 % samozaposlenih u zemljama članicama OECD-a (uključujući EU i EFTA), što je rast u odnosu na ranije i ukazuje na važnost migrantskog poduzetništva u europskom kontekstu. Za razliku od zapadnoeuropskih i sjevernoameričkih zemalja gdje ono postaje važan gospodarski čimbenik, u Hrvatskoj je relativno nerazvijeno. Imigranti se često suočavaju s poteškoćama pri zapošljavanju te, potaknuti ograničenim mogućnostima na tržištu rada, pokreću vlastite male ili mikrobiznise temeljem znanja i iskustava iz matičnih zemalja. U Zagrebu, premda gospodarskom središtu Hrvatske, ti su poduzetnički pothvati u odnosu na globalni trend još uvijek skromni, često obiteljske naravi i suočeni s brojnim administrativnim i društvenim preprekama (Luketić i Čorić, 2022.: 91.). U posljednjih nekoliko godina porast broja imigranata u Republici Hrvatskoj doveo je do većeg interesa za imigrantsko poduzetništvo. Raniji poduzetnički pothvati imigranata uglavnom su se odnosili na useljenike iz susjednih zemalja jugoistočne Europe poput BiH, Albanije i Sjeverne Makedonije, koji su generacijama razvijali vlastite obrte i poduzeća u Hrvatskoj. Naime, imigrantsko poduzetništvo u Zagrebu predstavlja dugogodišnji fenomen s jasno definiranim etničkim specijalizacijama. Značajan primjer čini albanska zajednica, osobito Kosovari, koja je kroz generacije razvila zanate poput zlatarstva i pekarstva uspostavljajući stabilna mala obiteljska poduzeća diljem grada (Rajković i Geci, 2017.). Analiza Čapo i Kelemen (2018.) pokazuje da su imigranti u ugostiteljstvu (restorani, kafići, *catering*) uspješno popunili tržišne praznine u turističkom Zagrebu koristeći i etničke i lokalne mreže za integraciju i ekonomski uspjeh. Te poslovne inicijative ne samo da jačaju gospodarsku dinamiku Zagreba, već i pridonose njegovu profilu grada dolaska – urbanog prostora koji omogućuje početnu integraciju i socijalnu mobilnost novopridošlih. Istovremeno, noviji imigracijski valovi iz zemalja Bliskog istoka i sjeverne Afrike sve češće rezultiraju pokretanjem poslovnih inicijativa unutar tih zajednica. Taj trend ukazuje na potrebu za boljim razumijevanjem specifičnih potreba i

izazova s kojima se imigranti suočavaju prilikom uključivanja na domaće tržište rada i poduzetnički ekosustav (Luketić i Ćorić, 2022.: 92). Primjerice, migranti iz Azije, osobito iz Indije i Kine, sve su prisutniji u sektorima maloprodaje, trgovine i IT industrije. Njihove aktivnosti doprinose ekonomskom razvoju i društvenoj raznolikosti grada te predstavljaju važne oblike integracije kroz tržište rada i kulturu (Rajković Iveta i Magdalenić Vincek, 2024.).

Uz imigrantsko poduzetništvo, migrantska umjetnost i kultura u Zagrebu predstavljaju značajan segment socijalne integracije i kulturne raznolikosti. Kroz različite inicijative poput radionica, muzičkih nastupa, izložbi i festivala migrantske zajednice aktivno doprinose kulturi Zagreba. Primjerice, projekt *Zagreb, open city* (EUC, 22b) uključuje kreativne radionice, muzičke nastupe i kazališne predstave koje otvaraju javni prostor za povezivanje migranata i lokalnog stanovništva. Festival poput *Festival of Tolerance*, organiziran uz podršku UNHCR-a, redovito uključuje umjetničke inicijative kao izložbu *They/Oni* koja prikazuje portrete izbjeglica u javnom prostoru Zagreba s ciljem osvješćivanja i poticanja tolerancije. Festival tolerancije također organizira program *Welcommunity* koji uključuje radionice i događanja s imigrantima poput festivala nepalske kulture u svibnju 2025. Tu su i interaktivni umjetnički projekti – *Migrant Bodies – Moving Borders*, europskim sredstvima financiran program plesa i performansa koji aktivno uključuje migrante u stvaranje umjetničkih prostora jačajući inkluziju kroz umjetnost. Integraciju i kulturni dijalog nastoje poticati javne i privatne ustanove u kulturi – neka zagrebačka kazališta⁵ i muzeji⁶, ali i nevladine udruge⁷, festivali⁸ i kvartovski projekti poput street arta i projekata murala.⁹

Uloga doseljeničkih zajednica u stvaranju urbane kulture putem kulturnih i umjetničkih aktivnosti pozicionira imigrante kao *city-makers*, što im osigurava vidljivost i kulturni legitimitet (Čapo i Kelemen, 2018.). Te prakse potvrđuju da umjetničke i kulturne inicijative imigrantskih zajednica služe kao most prema širem društvu dajući vizualnu, participativnu i simboličku prisutnost u urbanoj sferi Zagreba. To obogaćuje urbanu dinamiku i dodatno afirmira Zagreb kao grad dolaska u kojem kulturna raznolikost i umjetnički izražaj imigranata olakšavaju socijalnu integraciju i suživot.

⁵ Teatar Poco Loco i Zagrebačko kazalište mladih

⁶ Muzej za umjetnost i obrt

⁷ Centar za mirovne studije - CMS, Are You Serious?

⁸ Primjerice, festival *Migracije i Kultura* u Zagrebu organizira niz događanja uključujući izložbe, performanse i radionice u kojima sudjeluju imigranti i lokalni umjetnici. Festival promiče kulturnu raznolikost i razmjenu.

⁹ U nekim kvartovima Zagreba pokrenuti su projekti muralizma koji uključuju i zajednicu imigranata, a sve u svrhu pričanja vlastitih priča putem umjetnosti i lakše integracije u lokalnu zajednicu.

5. Zaključak

Gradovi koji teže inkluzivnosti, tehnološkom napretku i održivosti trebaju razvijati modele urbanog razvoja koji ne reproduciraju postojeće društvene nejednakosti. U tom procesu dijeljenje resursa i prostorna solidarnost postaju ključne perspektive budućeg urbanog razvoja. Prakse poput zajedničkoga korištenja infrastrukture, otvorenih javnih podataka, digitalne participacije i društvenih mreža potpore, ako su sustavno integrirane u javne politike i infrastrukturne sustave, mogu djelovati kao alati za izgradnju otpornijih, povezanih i pravednijih zajednica. Ne predstavljaju samo odgovor na ograničenost resursa, već i temelj za grad koji funkcionira kao prostor pripadanja, suradnje i zajedničke budućnosti za sve njegove stanovnike, bez obzira na njihovo porijeklo, društveni status ili digitalne kompetencije.

Analiza urbanog razvoja Zagreba kroz prizmu konceptata pametnoga grada, grada budućnosti i grada dolaska pokazuje kako grad istovremeno traži odgovore na izazove digitalne transformacije, klimatske otpornosti i migracijske integracije. Strateški dokumenti i akcijski planovi Grada Zagreba pokazuju namjeru stvaranja održivog, digitaliziranog i uključivog urbanog prostora, pri čemu se postupno implementiraju rješenja temeljena na pametnim tehnologijama, otvorenim podacima i participativnom upravljanju. Istovremeno Zagreb prepoznaje i potvrđuje svoju povijesnu i suvremenu ulogu grada dolaska, posebice kroz planiranje i provedbu politike podrške imigrantima, razvoj interkulturalnih praksi te poticanje imigrantskog poduzetništva i kulturnoumjetničkog izričaja. Međutim, rezultati ukazuju i na niz izazova. Digitalna tranzicija još je u ranoj fazi i obilježena institucionalnom fragmentiranošću dok razina participacije građana, otvorenost podataka i tehnološke interoperabilnosti zaostaje za naprednijim europskim praksama. Slično, iako postoje značajni naponi u području integracije imigranata, uključujući edukacijske, socijalne i kulturne programe, nedovoljna koordinacija aktera i ograničeni resursi upućuju na potrebu jačanja kapaciteta lokalnih politika. Zagreb se tako nalazi na raskrižju između naslijeđa postsocijalističke tranzicije i težnje prema europskim standardima urbane otpornosti, inkluzivnosti i pametnog upravljanja. Uspjeh njegove urbane transformacije ovisit će o sposobnosti integracije različitih razvojnih politika u koherentnu i dugoročnu strategiju koja uključuje sve građane kao aktivne sudionike. Ovaj rad ističe važnost međusobnog prožimanja triju konceptata pametnoga grada, grada budućnosti i grada dolaska, ne kao odvojenih okvira, već kao komplementarnih dimenzija razvoja suvremenoga grada. U tom smislu može poslužiti kao temelj za daljnje teorijsko i praktično promišljanje o transformacijskim putevima srednjoeuropskih urbanih središta u kontekstu digitalnog, zelenog i socijalno pravednog razvoja.

Literatura

1. Ajduković, D.; Čorkalo Biruški, D.; Gregurović, M.; Matić Bojić, J.; Župarić-Iljić, D. (2019). *Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo: stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.
2. Angelidou, M. (2017). Smart city planning and development shortcomings. *TeMA. Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 10 (1): 77-94. <https://doi.org/10.6092/1970-9870/4032>. (Pregledano 3. srpnja 2025.)
3. Bertaux, D. and Thompson, P. (2006). *Pathways to social class: A qualitative approach to social mobility* (Reprint ed.). Oxford: Clarendon Press. <https://theanarchistlibrary.org/library/daniel-bertaux-and-paul-thompson-pathways-to-social-class>. (Pregledano 2. srpnja 2025.)
4. Bettencourt, L. M. A. (2013). The origins of scaling in cities. *Science*, 340 (6139): 1438-1441. <https://doi.org/10.1126/science.1235823>. (Pregledano 15. srpnja 2025.)
5. Bibri, S. E. and Krogstie, J. (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable Cities and Society*, 31: 183-212. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.02.016>. (Pregledano 15. srpnja 2025.)
6. Burton, E.; Jenks, M. and Williams, K. (2013). *Achieving sustainable urban form*. London/ New York: Routledge.
7. Čapo, J. and Kelemen, P. (2018). *The City and International Migrants*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatsko etnološko društvo.
8. Državni zavod za statistiku (1996). *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991. Stanovništvo prema mjestu rođenja, narodnosti i spolu: po županijama, dokumentacija 889*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
9. Državni zavod za statistiku (2024). *Popis stanovništva 2021., Stanovništvo prema mjestu rođenja i spolu po gradovima/općinama*. Zagreb: Državni zavod za statistiku. <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/stanovnistvo-prema-mjestu-rodenja-i-spolu-po-gradovima-opcinama-popis-2021/>. (Pregledano 15. srpnja 2025.)
10. European Commission (2020a). *100 climate-neutral cities by 2030 – by and for the citizens* (Publication No. KI 02 20 662 EN N). Directorate General for Research and Innovation. <https://doi.org/10.2777/46063>. (Pregledano 2. kolovoza 2025.)
11. European Commission (2020b). *Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*. https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/learn-and-plan-entrepreneurship/migrant-entrepreneurs_en. (Pregledano 2. kolovoza 2025.)
12. European Commission (2021a). *Urban Agenda for the EU: Multi-level governance in action*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2776/30449>. (Pregledano 2. kolovoza 2025.)

13. European Commission (2021b). *Horizon 2020 – Smart Cities Projects*. <https://www.zagreb.hr/up2030/186666>. (Pregledano 10. kolovoza 2025.)
14. European Commission (2022a). *Open Data Maturity Report 2022*. https://data.europa.eu/sites/default/files/landscaping_insight_report_n8_2022.pdf. (Pregledano 15. kolovoza 2025.)
15. European Commission (2022b). *Zagreb, open city. Migration and Home Affairs*. https://migrant-integration.ec.europa.eu/event/zagreb-open-city_en. (Pregledano 17. kolovoza 2025.)
16. European Commission (2023a). *Smart Cities Marketplace. Investing in a sustainable and green urban future*. European Commission. <https://smartcitiesmarketplace.ec.europa.eu>. (Pregledano 7. srpnja 2025.)
17. European Commission. (2023b). *Smart cities – What are smart cities?* European Commission. Retrieved. <https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/city-initiatives/smart-cities>. (Pregledano 7. srpnja 2025.)
18. European Commission (2025). *Urban Agenda for the EU: Partnership on the Inclusion of Migrants and Refugees [Work Plan 2024–27]*. <https://www.urbanagenda.urban-initiative.eu/sites/default/files/2025-06/V5%20Inclusion%20Partnership%20Work%20Plan%202024-27%20Final%20Formatted%20Clean.pdf>. (Pregledano 3. kolovoza 2025.)
19. Feng, Y. and Hou, F. (2023). Urban spatial structure and social integration in contemporary cities. *Urban Studies*, 60 (4): 789-805. <https://doi.org/10.1177/00420980221123456>. (Pregledano 17. srpnja 2025.)
20. Foley, R. W. (2022). Towards Digital Segregation? Problematizing the Haves and Have Nots in the Smart City. *Frontiers in Sustainable Cities*, 4, 706670. <https://doi.org/10.3389/frsc.2022.706670>. (Pregledano 18. srpnja 2025.)
21. Foley, R. W.; Nadjari, S.; Eshirov, J.; Adekunle, R.; Codjoe, P. (2022). Towards digital segregation? Problematizing the haves and have nots in the smart city. *Frontiers in Sustainable Cities*, 4, Article 706670. <https://doi.org/10.3389/frsc.2022.706670>. (Pregledano 28. srpnja 2025.)
22. Glick Schiller, N. and Çağlar, A. (2013). *Locating migration: Rescaling cities and migrants*. Ithaca: Cornell University Press.
23. Glick Schiller, N. and Çağlar, A. (2016). Displacement, emplacement and migrant newcomers: Rethinking urban sociabilities within multiscalar power. *Environment and Planning A*, 48 (12): 2315-2329. <https://doi.org/10.1177/0308518X16660190>. (Pregledano 28. srpnja 2025.)
24. GradZagreb(2020). *Akcijski plan za održivost i energetsku učinkovitost Grada Zagreba*. <https://eko.zagreb.hr/UserDocsImages/dokumenti/okoli%C5%A1/akti%20grada%20zagreba/akcijski%20plan%20en%20u%C4%8Dinkovitosti/Akcijski%20plan%20energetske%20u%C4%8Dinkovitosti%202020-2022.pdf>. (Pregledano 25. kolovoza 2025.)

25. Grad Zagreb (2021.). *Strategija razvoja Grada Zagreba 2021.–2027.* <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/001/Nacrt%20Plana%20razvoja%20Grada%20Zagreba%202021.%20-%202027.pdf>. (Pregledano 13. srpnja 2025.)
26. Grad Zagreb (2022). *Zagrebački akcijski plan za pametni grad.* <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/smart%20city/doga%C4%91anja/izlo%C5%BEba/Zagreb%20Smart%20City.pdf>. (Pregledano 15. kolovoza 2025.)
27. Grad Zagreb (2024a). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. Stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima.* <https://zagreb.hr/popis-stanovnistva-kucanstava-i-stanova/1043>. (Pregledano 14. srpnja 2025.)
28. Grad Zagreb (2024b). *Action plan – Zagreb, Croatia (2024 – 2025). Open Government Partnership.* https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/gravity_forms/28-aa56230a9d14aae5a8c65bfaa422aad8/2025/03/Zagreb-OGP-Action-Plan-2024-20253.pdf. (Pregledano 16. srpnja 2025.)
29. Grad Zagreb (2025a). *Program za Zagreb: Ravnopravnost i suzbijanje diskriminacije.* <https://zagreb.mozemo.hr/program-za-zagreb/program-za-zagreb-ravnopravnost-i-suzbijanje-diskriminacije.html>. (Pregledano 15. srpnja 2025.)
30. Grad Zagreb (2025). *Program za Zagreb: Ravnopravnost i suzbijanje diskriminacije.* <https://zagreb.mozemo.hr/program-za-zagreb/program-za-zagreb-ravnopravnost-i-suzbijanje-diskriminacije.html>. (Pregledano 28. kolovoza 2025.)
31. Gregurović, M.; Kuti, S. i Gregurović, S. (2024). Integracija na lokalnoj razini: iskustva „starih“ i „novih“ izbjeglica u Gradu Zagrebu. *Migracijske i etničke teme*, 40 (2): 367–401. <https://doi.org/10.11567/met.40.2.9>. (Pregledano 27. kolovoza 2025.)
32. Hall, S. (2006). Cultural identity and diaspora, in: Braziel, J., E. and Mannur A. (Eds.). *Theorizing diaspora: A reader*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 433–445.
33. Hanhörster, H. and Polat, S. (2019). Spaces of arrival and urban social infrastructure. *Urban Studies*, 56 (8): 1575–1590. <https://doi.org/10.1177/0042098018768495>. Pregledano 22. kolovoza 2025.
34. Hanhörster, H. and Wessendorf, S. (2020). Arrival neighborhoods: The functioning of urban diversity in new urban spaces of immigration. *Urban Planning*, 5 (3): 28–39. <https://doi.org/10.17645/up.v5i3.3030>. (Pregledano 22. kolovoza 2025.)
35. Hénard, E. (2012). Les villes de l'avenir, u: Cohen, J.-L. (Ur.), *Études sur l'architecture et les transformations de Paris et autres écrits sur l'urbanisme*. Paris: Éditions de la Villette, 58–61, 73–74.
36. Infosekolah.net. (2025). *Gradske četvrti – Broj stanovnika (Popis 2021.)*. <https://infosekolah.net/bs/Zagreb>. (Pregledano 27. kolovoza 2025.)
37. Johnson, J. H. (2012). Cities: Systems of systems of systems, in: Portugali, J.; Meyer, H.; Stolk, E.; Ekim, T. (Eds.). *Complexity Theories of Cities Have Come of Age*. Springer, 153–172.

38. Kahachi, H. A. H.; Abreu, M. and Ehsan, M. (2024). Defining future cities: A comparative review of future cities' definitions and characteristics across multiple fields. *Futures*, 153, Article 103491. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2024.103491>. (Pregledano 25. kolovoza 2025.)
39. Kitchin, R. (2016). *Getting smarter about smart cities: Improving data privacy and data security*. Dublin: Data Protection Unit, Department of the Taoiseach.
40. Kitchin, R. and Dodge, M. (2017). The (In)Security of Smart Cities: Vulnerabilities, Risks, Mitigation, and Prevention. *Journal of Urban Technology*, 26 (2): 47-65. <https://doi.org/10.1080/10630732.2017.1408002>. (Pregledano 1. rujna 2025.)
41. Klempić Bogadi, S.; Jurčević, K.; Podgorelec, S.; Kudra Beroš, V. (2024). *Pregled migracijskih obrazaca u hrvatskim gradovima: primjer Zagreba. Kontinentalna Hrvatska – povijesni kontekst, aktualnosti i perspektive u budućnosti, 2*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Institut za istraživanje migracija.
42. Kolotouchkina, O.; Martín-Quevedo, J. and Hernández-Morales, A. (2024). Digital Inclusion Framework for Smart Cities: Fostering Participation and Social Cohesion. *Social Inclusion*, 12 (1): 1-12. <https://doi.org/10.17645/si.v12i1.6932>. (Pregledano 1. rujna 2025.)
43. Lefebvre, H. (1968). The right to the city (E. Kofman & E. Lebas, Trans.). *The Anarchist Library*. <https://theanarchistlibrary.org/library/henri-lefebvre-right-to-the-city>. (Pregledano 3. rujna 2025.)
44. Luketić, J. i Ćorić, G. (2022). Iskustva, stavovi i preporuke useljenika koji su u Republici Hrvatskoj pokrenuli vlastiti posao. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 12 (1): 89-109. <https://doi.org/10.38190/ope.12.1>. (Pregledano 3. rujna 2025.)
45. MacroTrends. (2025). *European Union urban population 1960–2025*. <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/EUU/european-union/urban-population>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
46. Mattern, S. (2021). *A city is not a computer: Other urban intelligences*. Princeton: Princeton University Press.
47. Meeus, B.; Arnaut, K. and Van Heur, B. (2019). *Arrival infrastructures: Migration and urban social mobility*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-91167-0>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
48. Meijer, A. and Rodríguez-Bolívar, M. P. (2016). Governing the smart city: A review of the literature on smart urban governance. *International Review of Administrative Sciences*, 82 (2): 417-435. <https://doi.org/10.1177/0020852314564308>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
49. Milanović Glavan, L. and Filić, N. (2021). Development of smart cities in Croatia. *Collected Papers of Šibenik College*, 15 (3-4): 101-108. <https://doi.org/10.51650/ezrvs.15.3-4>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
50. Monachesi, P. and Witteborn, S. (2020). Building the sustainable city through Twitter: Creative skilled migrants and innovative technology use. *Telematics and Informatics*, 58, Article 101531. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2020.101531>. (Pregledano 10. rujna 2025.)

51. Moonen, T.; Nunley, J. and Clark, G. (2018). *The story of your city: Europe and its urban development, 1970 to 2020 (Vol. 1)*. European Investment Bank. <https://doi.org/10.2867/460398>. (Pregledano 25. kolovoza 2025.)
52. Nam, T. and Pardo, T. A. (2011). *Smart city as urban innovation: Focusing on management, policy, and context. 5th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance*, 282-291. <https://doi.org/10.1145/2072069.2072100>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
53. OECD. (2024). *International Migration Outlook 2024: Migrant entrepreneurship in OECD countries*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/international-migration-outlook-2024_50b0353e-en/full-report/migrant-entrepreneurship-in-oecd-countries_72f44494.html. (Pogledano 9. rujna 2025.)
54. Pandek, K. and Župarić-Iljić, D. (2018). Strengthening borders, managing centres: Reception conditions and provisions of services to asylum seekers in Croatia. *Migracijske i etničke teme*, 34 (3): 217-249. <https://doi.org/10.11567/met.34.3.1>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
55. Pickvance, C. G. (2001). Four varieties of comparative analysis. *Journal of Housing and the Built Environment*, 16 (1): 7-28. https://www.researchgate.net/publication/226593207_Four_Varieties_of_Comparative_Analysis. (Pregledano 10. rujna 2025.)
56. Rajković, M. and Geci, R. (2017). Kosovar Albanian goldsmiths and bakers in Zagreb: Migration and ethnic entrepreneurship. *Studia ethnologica Croatica*, 29 (1): 305-330. <https://doi.org/10.17234/SEC.29.11>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
57. Rajković Iveta, M. i Magdalenić Vincek, A. (2024). Uzroci migracija i integracijska iskustva suvremenih migranata iz Indije u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji. *Migracijske i etničke teme*, 40 (2): 337-366. <https://doi.org/10.11567/met.40.2.8>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
58. Sassen, S. (2001). *The global city: New York, London, Tokyo (2nd ed.)*. Princeton: Princeton University Press.
59. Saunders, D. (2010). *Arrival city: How the largest migration in history is reshaping our world*. New York: Pantheon.
60. Saunders, D. (2011). Arrival city and the future of urbanization. *City*, 15 (4): 447-456. <https://doi.org/10.1080/13604813.2011.595110>. (Pregledano 15. rujna 2025.)
61. Sayin, M. and Ekhtiari, M. (2025). Immigrants living in smart cities: A systematic review of their digital technology adoption and an empirical study on the adoption of smart city applications. *Journal of Urban Technology*, 31 (4-5): 49-68. <https://doi.org/10.1080/10630732.2024.2447006>. (Pregledano 15. rujna 2025.)
62. Schraven, D. F. J.; Joss, S. and de Jong, M. (2021). Past, present, future: Engagement with sustainable urban development through 35 city labels in the scientific literature 1990–2019. *Journal of Cleaner Production*, 292, Article 125924. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.12592>. (Pregledano 15. rujna 2025.)

63. Simmel, G. (1995). Die Großstädte und das Geistesleben, u: Simmel, G. (Ur.). *Aufsätze und Abhandlungen 1901–1908*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
64. Svjetska banka. (2025). *Urban population (% of total population) – World; European Union*. <https://tradingeconomics.com/world/urban-population-percent-of-total-wb-data.html>. (Pregledano 15. rujna 2025.)
65. Townsend, A. M. (2013). *Smart cities: Big data, civic hackers, and the quest for a new utopia*. New York: W. W. Norton & Company.
66. UN Habitat. (2016). *World cities report 2016: Urbanization and development – Emerging futures*. United Nations Human Settlements Programme. <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/WCR-2016-WEB.pdf>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
67. Wang, C. H. J.; Steinfeld, E.; Maisel, J. L.; Kang, B. (2021). Is your smart city inclusive? Evaluating proposals from the US Department of Transportation's Smart City Challenge. *Sustainable Cities and Society*, 74, Article 103148. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.103148>. (Pregledano 10. rujna 2025.)
68. Weber, M. (2000). Die Stadt, u: Nippel, W. (Ur.). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
69. Wessendorf, S. and Phillimore, J. (2019). New migrants' social integration, embedding and emplacement in super-diverse contexts. *Sociology*, 53 (1): 123-138. <https://doi.org/10.1177/0038038518771838>. (Pregledano 15. rujna 2025.)
70. Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology*, 44 (1): 1-24. <https://doi.org/10.1086/217913>. (Pregledano 10. srpnja 2025.)

Migration and the Urban Transformation of Zagreb: Integration, Digitalization and Sustainability through the Concepts of the Smart City, the Future City and the Arrival City

Katica Jurčević

Institute for Migration Research, Zagreb, Croatia
e-mail: katica.jurcevic@imin.hr

Sonja Podgorelec

Institute for Migration Research, Zagreb, Croatia
e-mail: sonja.podgorelec@imin.hr

Krešimir Bušić

Institute for Migration Research, Zagreb, Croatia
e-mail: kresimir.busic@imin.hr

Abstract

This paper analyzes the urban transformational experience of the City of Zagreb by applying three contemporary urban development concepts: smart city, future city, and arrival city. The aim of the paper is to provide an overview of the contemporary literature dealing with these concepts, with a special focus on their connection to migration processes in Croatia and the City of Zagreb, local integration capacities, and the transformation of urban communities. Through a comparative analysis of the city's strategic and planning documents, such as the *City of Zagreb Development Strategy 2021–2027*, *Zagreb Smart City Action Plan*, *Action Plan for Sustainability and Energy Efficiency*, as well as relevant European reports like *Horizon 2020* and *Open Data Maturity Report*, the paper aims to assess the extent of impact that digital and sustainable policies have on the urban transformation process in Zagreb. The analysis of the city's strategic and operational documents reveals that Zagreb is making ambitious, yet still fragmented, steps toward digital and sustainable urban transition. At the same time, the paper confirms the city's historical and current role as a key Croatian arrival city, given its increasing role in the reception and integration of immigrants. The paper shows how digital technologies, local integration policies, and migrant entrepreneurship are driving the city's contemporary urban development. However, limitations in implementation, institutional capacities, and the inclusion of marginalized groups in participatory processes are also evident.

Key words: Zagreb, smart city, future city, arrival city, (im)migration, digital transformation, sustainable development, urban inclusion.